

Koi Gyula

Hagyomány vagy változás?

*Gondolatok a Lenkovics Barnabás tiszteletére készült
ünnepi kötetről*

Tradition or Change?

Thoughts on “Lenkovics Liber Amicorum”

Összefoglalás

A tanulmány bemutatja a Lenkovics Barnabás professor tiszteletére készült ünnepi kötet jellegzetességeit mind a hazai és a külföldi magánjog, mind valamennyi egyéb jogág vonatkozásában. (Lenkovics Barnabás a polgári jog professzora és az Alkotmánybíróság korábbi elnöke.) Jelen esszé körvonalazza a jelentékeny kötet jogtudományban elfoglalt helyét, bemutatva az ünnepelt professor pályáját és a munka szerkesztőinek ténykedéseit. Vizsgálat alá veszi az írás az egyes tanulmányokat, megmutatva azok tudományos tartalmiságát.

Summary

This study analyses the Lenkovics Liber Amicorum in connection with the general and special questions of domestic and foreign private law, and the other legal branches, too. (Barnabás Lenkovics is professor of civil law, and the former president of the Hungarian Constitutional Court. Our essay seeks the place of this important volume in the legal studies, introduce the career of the celebrated professor and the activity editors of the book. The paper examines the content of different book chapters as a scientific product.

DR. KOI GYULA PhD, egyetemi adjunktus, NKE Államtudományi és Közigazgatási Kar Általános Közigazgatási Jogi Intézet, tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet (Koi.Gyula@uni-nke.hu).

A KÖTET HELYE A JOGTUDOMÁNYBAN

Korunk külhoni és hazai jogtudománya egyaránt olyan jeleket (szimptómákat) mutat, melyek válságjelenségként is értékelhetők. Alapvetően az Amerikai Egyesült Államok jogtudományában bekövetkezett változások és ezek nyugat-európai (francia–német) leágazásai, új nézőpontok az elmúlt néhány évtizedben gyűrűztek és gyűrűznek be hozzánk is. Ilyen az emberi jogok doktrínájának túlhajtásaként, annak tudományos és politikai ideológiává lényegítése (emberi jogi fundamentalizmus)¹, és ezzel együtt a „hobby jogvédők” megjelenése.² Ilyen az interdiszciplinaritás³ jelszavának mantrakénti ismételtetése, és e nézet beerőszkolása a jogtudományi kutatásokba, akár van értelme, akár nem, akár eredményre vezet a vizsgálódás, akár nem. Ezzel jár párban a „jog és bármi” jellegű kutatások előretörése: jog és irodalom (law and literature), jog és gazdaság (law and economics), jog és pszichológia (law and psychology), esetenként ezen irányzatoknak egy része az elképzeléseket a kizárólagosság igényével abszolutizálja.⁴ De olvashatunk, hallhatunk a jog és a művészet, a jog és nyelv, a jog és az érzelmek kérdéseiről is, vagy akár a neurojogról. Ugyanígy problémás (zavaró), mikor jogtudományi kutatással foglalkozó személyek magukat nyíltan (politikai) mozgalmárként jellemzik, vagy ilyesfajta gondolkodás létjogosultságát felvetik.⁵ Így jutunk el a „hivatásos forradalmárokig”.⁶ Emellett ugyanígy divatos újabban jogi jelenségekre például különböző (esetenként csupán önmagukért való) mérőszámokat (indexeket) alkotni, a természettudományokban alkalmazható mérési módszereket alkalmazni, de e mérések alkalmazhatósága erősen megkérdőjelezhető. A jövő kérdése, hogy ezek a változások (változtatások) mennyiben lesznek képesek a hagyományos (dogmatikus-fogalomelemző) jogi gondolkodást félreállítani vagy áthatni.

Kissé az az ember érzése ebben a nagy újdonságkeresésben és görcsös, izzadságos mindennapos paradigmaváltásban, hogy mintha csak (mind)azokról a kérdésekről igyekeznének egyesek megfelelni, amelyekről a jog, a jogtudomány és a megalapozó (nagy)jogágak valójában szólnak. A vizsgált kötet – a szerkesztők szándéka e vonatkozásban nem ismert – éppen a klasszikus (alapvetően, de nem kizárólagosan) polgári jogi vizsgálódások talaján marad. A Lenkovich Barnabás professzor 65. születésnapjára készült nagymonográfia műfaja az ünnepi kötet (Liber Amicorum, Festschrift, mélanges) tárgykörében keresendő. Az ünnepi kötetek azzal a céllal jönnek létre, hogy a pályatársak és a tudományos (oktatói/kutatói) közegbe került tanítványok lehetőség szerint erre az alkalomra készített tanulmánnyal kifejezzék az ünnepelelt előtti tiszteletüket. A 2015 novemberében megjelent, 630 oldalas, igen terjedelmes könyvet vizsgálva látható, hogy a szerzők és szerkesztők jegyezte köszöntőn kívül 37 tanulmányt tartalmaz, melyek a polgári jogi tematika uralkodó volta mellett tárgyköri jellegű sokszínűséget mutatnak. A szerzők sora is igen rangos: három MTA rendes tag, négy MTA-doktor, számos tanszékvezető professzor és docens, kandidátusok és PhD-fokozattal rendelkező kollégák gazdagították a jeles opust contributióikkal (köztük rektor, volt és jelenlegi dékánok, dékánhelyettesek). A témákat illetően az alábbiak említendőek meg: a polgári jog története (Fazekas Judit, Vékás Lajos); személyi és családjog (Reierné Bánki Erika, Szeibert Orsolya); dologi jog (Deli Gergely, Eg-

resi Katalin, Horváth Gergely, Molnár Hella, Szalai Péter, Szigeti Péter, Téglási András); kötelmi jog általános rész (Menyhárt Ádám); kötelmi jog különös rész (Jobbágyi Gábor); felelősségtan (Kőhidi Ákos, Szalay Gyula); társasági jog (Fábián Ferenc, Papp Tekla); szellemi alkotások joga (Csécsy György, Faludi Gábor, Grad-Görög Márta, Gyenge Anikó, Keserű Barna Arnold, Tattay Levente); öröklési jog (Takács Péter); illetve csődjog (Török Gábor); versenyjog (Miskolczi-Bodnár Péter, Szegedi András); valamint a polgári jog minden jelentősebb részterületét átfogó elméleti munka (Csehi Zoltán). Ezenfelül: polgári eljárásjog (Herédi Erika); törvénykezési szervezeti jog (Harmathy Attila); alkotmányjog (Kukorelli István); közigazgatási jog (Lapsánszky András); nemzetközi jog (Lamm Vanda); nemzetközi magánjog (Milassin László); római jog (Siklói Iván); jogtörténet (Mezey Barna); tudományelmélet (Smuk Péter) tárgykörbe eső munkák teszik ki a mű szövedékét.

AZ ÜNNEPELT PÁLYÁJA

Lenkovics Barnabás professzor a polgári jog tudományának elhivatott művelője. 1950. július 26-án Rakamazon, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében látta meg a napvilágot. A Nyírség és Tokaj környékének tájain szerzett tapasztalatai életre szóló útravalót jelentettek számára. (E vidéknek egyébként számos művelőt köszönhet a honi jogtudomány.) Középiskolai tanulmányait Nyíregyházán, a Zrínyi Ilona Gimnáziumban végezte, ugyanitt tett érettségi vizsgát is. 1969 és 1974 között az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának hallgatója. A jogi stúdiumok során főként Mádl Ferenc és Vékás Lajos későbbi akadémikusok hatottak rá, és kedveltették meg vele a polgári jogot. 1974-ben Sárándi Imréhez írta egyetemi szakdolgozatát, és állam- és jogtudományi doktorátusát *summa cum laude* minősítéssel szerezte meg. Kezdetben az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékén gyakornok (1974–1975), majd tanársegéddé nevezték ki (1976–1982). Ezt követően adjunktus (1983–1992), majd docens (1992–2000), végül professzor (2000–) ugyanitt. Közben kandidátus (CSc) *Tulajdonjogi rendszer-váltás* című értekezéssel (1992), majd ezt követően habilitált (1999). 1995-től 2015-ig, két évtizeden át vezette a győri Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Polgári Jogi Tanszékét, melynek megteremtője volt.

Lenkovics professzor azonban közjogi posztokat is betölt, betöltött a tudományos-oktatói pozíciók mellett. E körben felemlíthető állampolgári jogok országgyűlési biztosaként, más néven ombudsmanként kifejtett szerepe (2001–2007), melyet alkotmánybíróvá választása követett, e pozíciót 2007 és 2016 között töltötte be. 2015. február 25. és 2016. április 21. között az Alkotmánybíróság hatodik elnöke volt.

Tudományos munkássága, tankönyvei, monográfiái a számára kedves polgári jogi részterületek: az általános tanok, a személyi jog és a dologi jog köré épülnek. Bíró Györggyel közösen írta *Általános tanok*⁷ című tankönyvét, mely kilenc kiadást ért meg, azonban Bíró György polgári jogász, miskolci intézetvezető egyetemi tanár, rektorhelyettes halála miatt már a korábbi formában nem jelenhet meg. A kötet számos évfolyam számára mutatta be a közjog és a magánjog elhatárolásának ismérveit, a magánjog (polgári jog) részterületeit, az alapelveket, a polgári jogi jogszabálytant, a

jogviszony és a jogi tény fogalmát és e két alapfogalom rendszerét. Rendkívül világos és érthető tankönyv, mely igen szemléletesen alapozza meg a három alapvető (rendszeralkotó és önálló dogmatikájú) nagy jogág (polgári jog, büntetőjog, közigazgatási jog) egyike bevezető tanainak ismeretét.

A *személyi jog vázolata*⁸ című tankönyv Székely Lászlóval együtt jegyzett munka, négy kiadást ért meg eddig. A személyi jog mibenléte, az ember jogalanyisága, a jogi személyek elmélete, és a személyhez fűződő jogok védelmének kérdésköre teszi ki számtalan elágazásával és alkérdésével e nem egyszerű terület törzsanyagát.

A szerző egyik legkedvesebb területének foglalatát a *dologi jog vázolata*,⁹ mely szintén számos kiadásban került a joghallgatók és a jogkereső közönség elé 1991 és 2014 között, és a közel két évtized alatt a 150 oldalas alapterjedelemtől indulva 250 oldalas tankönyv-monográfiává fejlődött, bemutatva a dologi jog, a dolog és a tulajdon mibenlétét. A könyv vizsgálja a tulajdonviszonyok, a tulajdonjog megszerzése, korlátozása, megszűnése körüli kérdések mellett a közös tulajdon, a tulajdonjog védelme, a korlátolt dologi jogok és a birtok témakörét, valamint a tulajdoni rend változásait. E mű vonatkozásában különösen plasztikus a dologi jog két szélsőséges szemlélete, a korlátlan individualizmus, mely alapján a vagyon- és a gazdasági hatalomszerzés terén nincsenek korlátok, így ösztönöz az önzésre, a gátlástalanságra és a szociális érzéketlenségre.¹⁰ Talán e körben fogalmazódhatott meg a Heinrich Heine-i gondolat, melyet úgy szokás idézni nálunk, hogy „A jus civile az önzés bibliája”.¹¹ A totális kollektívizmus esetén (amely a korlátlan individualizmus tagadása) hagyományos civiljogi értelemben vett dologi jogról nem beszélhetünk. A közösségi eszme túlburjánzása kikapcsolja az egyéni érdekelttség hajtóerejét.¹² Ezzel kapcsolatban elgondolkodtató, hogy a szovjet polgári jog egyik elméleti alapművében nincs szó tulajdonról, magántulajdonról, de még társadalmi tulajdonról sem, csupán vagyoni viszonyokról.¹³

A *polgári jogi alapok*¹⁴ című kötet 1997-től 2014-ig számos kiadást ért meg, legutóbbi kiadását a professzor már tanítványaival együtt alkotta.¹⁵

Az ünnepelt legújabb kötete az *Ember és tulajdon*¹⁶ című, 1983 és 2012 közötti megjelenésű, illetve korábban közzé nem tett írásokból kiadott válogatás, mely német nyelven¹⁷ is napvilágot látott. A professzor kandidátusi értekezéséből is több, eddig nem publikált részlet olvasható, valamint a nehezen hozzáférhető habilitációs anyag is közkinccsé lett. Egy, csupán e kötetbe szánt írás a foglalkoztatás bővítésének témakörét járja körül.¹⁸

A SZERKESZTŐK: AZ ÜNNEPELT PROFESSZOR TANÍTVÁNYAI

Kőhidi Ákos a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Polgári és Polgári Eljárásjogi Tanszékének egyetemi adjunktusa, PhD-fokozattal rendelkezik (2012),¹⁹ fő kutatási területe a kártérítési felelősségtan,²⁰ valamint a fogyasztóvédelem. Demonstrátori tevékenységétől fogva (2005–2007) kötődik a tanszékhez. A *polgári jogi alapok* című kötetben a kötelmi jogi fejezetet illetően volt Lenkovic professzor szerzőtársa.

Keserű Barna Arnold egyetemi tanársegéd, PhD-jelölt ugyanezen tanszék oktatója (2012), fő kutatási területe a szellemi alkotások joga és az iparjogvédelem. A *polgári jogi alapok* című kötetben a kötelmi jogi fejezetet kívüli fejezeteket illetően volt Lenkovics professzor szerzőtársa.

AZ EGYES TANULMÁNYOKRÓL

Csécsy György CSc, egyetemi tanár (DE ÁJK Polgári Jogi Tanszék) *A magyar védjegyjog helyzete a „negatív tendenciák korszaka” (1949–1969) idején* című tanulmányában (13–23. o.) a hazai szabályozás 2. világháború utáni változásait mutatja be az 1969. évi IX. tv.-ig, különös súllyal a reguláció hozta változásokra. Az ipari tulajdonjogi rendre nézve az 1947-es párizsi béke is tartalmazott szabályozást, amelyet az 1947-es Neuchâtel Nemzetközi Megállapodással fejlettek meg. A valódi változást az említett 1969. évi IX. tv.-nyel megvalósuló védjegyjogi kodifikáció jelentette. Az írás bemutatja a törvény előzményeit, vitájt, eredményeit és a mai helyzetet.

Csehi Zoltán PhD, tanszékvezető habil. egyetemi tanár (PPKE JÁK Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszék), 2016. március 23-tól az EUB Törvényszék bírója *Méltányosság és az új Polgári törvénykönyv* című tanulmányában (24–44. o.) az általános rész, a személyek joga, a családjog, a dologi jog, a kötelmi jog, valamint az öröklési jog területén vizsgálja a méltányosság alighanem örök kérdéseit a kötet egyik legsokoldalúbb tanulmányában. Fontos e körben Grosschmid Béni megállapításaira utalni, aki szerint a méltányosság árnyalt (szubtilis) eszme, amely a jogalkotással elválaszthatatlan szimbiózisban áll. Hasonló elméleti alapokon áll Lábady Tamás 2013-as *A magánjog általános tana* című bevezető tankönyve is. Ezenfelül igen szemléletes az írás Lenkovics Barnabásra vonatkozó megállapítása: „Mi sem jellemzi jobban az ünnepeletet, mint a méltányosság gyakorlása naponta a diákok, valamint kollégák irányába.”

Deli Gergely PhD, egyetemi docens (SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék) *A magánjog stílusáról* szóló fejezetben (45–57. o.) a stílusról az 1917-es CIC 20. kánonjára asszociál. E szerint egyértelmű és kifejezett jogszabályi rendelkezés hiányában az egyházi jogi méltányossággal megférő általános jogelvek redukciójából, az uralkodó tudományos nézetekből vagy a Római Kúria stílusából és gyakorlatából nyerhetjük ki a vonatkozó jogi normát, hozzátéve, hogy a hatályos *Kánonjogi kódex* 19. kánonja a Római Kúria joggyakorlatát és szokásait említi. Szó esik még Zweigert és Kötz jegyében a jogcsaládok stílusáról, a stylusról mint íróvesszőről, mely úgy mar a viaszba, mint a magánjog az életviszonyokba. E szálon elindulva kerül elemzésre a magánjogi végszükség, valamint az „antecedent benefit” doktrína. A tanulmány elején említett Római Kúria stílusát illetően e sorok írójának eszébe jut a hazai jog stylus curialis fogalma (Geschäftstyl),²¹ azaz törvényszéki irány, vagyis „tisztbéli írásmód”, azaz hivatalos (bíróági, ügyészségi, közigazgatási) ügyiratszerkesztés vagy kauteláris jogászat.

Egresi Katalin PhD, habil. egyetemi docens (SZE DF ÁJK Jogelméleti Tanszék) *A tulajdonjog az olasz alkotmányozás folyamatában* című írása (58–76. o.) elegánsan végigvezeti az 1948-as olasz alkotmányban a tulajdonra vonatkozó szabályozás kialakulását. Rendkívül újszerű e körben Giovanni Tarello, aki a tulajdon társadalmi rendel-

tetését matematikai és logikai értelemben tekintve, a magántulajdont társadalmi fogja fel. Instrumentális értelemben a magántulajdont a társadalom fennmaradása zálogának tartja. A magántulajdonon társadalmi értelemben a magántulajdon megszerzését és részjogosítványainak élvezetét érti. Az olasz alkotmány tulajdonjogi szabályozása körében jelentős a takarékoskodás állami támogatása, a földtulajdon terén a kis- és középbirtok előnyben részesítése. Ezek a gondolatok részben nálunk is megfontolandóak, illetve az ünnepektől számra kedves témát érintenek.

Fábián Ferenc PhD, egyetemi docens (PPKE JÁK Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszék) *A vállalkozáshoz és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog* című tanulmánya (77–93. o.) Magyarország Alaptörvényét (2011. április 25.) „új koordináta-rendszerbe helyezte”. Az 1949. évi XX. törvény 70/B. § (1) bekezdésében deklarálta, a munkához való jogot az Alaptörvényben – leegyszerűsítve – a szociális biztonsághoz és a megélhetéshez való joghoz sorolták, így elemeit más alapjogok tartalmazzák. Ugyanakkor a vállalkozáshoz való jog, ha nem is korlátozhatatlan, csupán lényeges tartalma figyelembevételével korlátozható alapjog, mutat rá helyesen a szerző. A tanulmány sarkalatos megállapítása, hogy nincs peresíthető jog adott vállalkozás meghatározott formában történő üzéséhez, hanem az állammal szemben érvényesül az a tilalom, hogy ne akadályozza a vállalkozóvá válást, illetve a munkához való jog sem jelent adott munkahely betöltéséhez való jogot, de még csak azt sem, hogy az állam mindenkinek munkát biztosít.

Faludi Gábor PhD, egyetemi docens (ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék) *A paródia a szerzői jogban* című dolgozatában (94–120. o.) a paródiakészítés érdeklődésre számot tartó kérdését vizsgálja. A munkát az is érdekessé teszi, hogy kifejezetten ezzel a témával Magyarországon a szerző foglalkozik először tudományos publikációban. A paródia körében lehetséges beszélni jelző nélküli paródiáról, amikor egy személyt, a személy szokásait, megnyilvánulásait, stílusát kívánják pellengére állítani (személyiségi jogi irányultságú felfogás). A stílusparódia azt jelenti, hogy a parodizált stílus szerzői műhöz vagy előadó-művészeti teljesítményhez kötődik. Egyéb paródia lehet a szatíra vagy a karikatúra, illetve az utánpótlás (pastiche)²² is. De ideértendő a burleszk-ké átdolgozás vagy a travesztia. Ma a szabad felhasználás alól sem a magyar, sem a német jogban sincs paródiakivétel, azonban az 1969-es magyar szerzői jogi törvény ismerte az engedély nélküli paródiakészítés szabályát. A szerző elemzi az EUB által 2014-re elbírált Deckmyn-ügyet (C-201/13.), rámutatva az ott elkövetett jogelméleti alapú érvelési hibára (az uniós szerzői jogi jogharmonizáció nem jelentheti egyben a személyhez fűződő jogok harmonizációját is), továbbá a paródiajelleg-vizsgálatot illetően az ítélet alulteoretizált voltára. A Deckmyn-ügy paródiára vonatkozó kiterjesztő értelmezése a paródiakivételt átültető EU-tagállamokban oda vezethet, hogy a felhasználó által létrehozott tartalom (user generated content, UGC) csak a kivételt átültető tagállamokban válik kivétellé, más tagállamokban nem. Azonban a közösségi oldalakon és videómegosztókon milliószámra megjelenő UGC-k bárhol elérhetők, így egységes gyakorlat nem biztosítható.

Fazekas Judit CSc, dékán, tanszékvezető egyetemi tanár (SZE DE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék) jegyzi a *Történelmi áttekintés a Polgári törvénykönyvről*

szóló 1959. évi IV. és 2013. évi V. törvény kodifikációjáról című írást (121–137. o.). Ennek olvastán eszünkbe juthat, hogy mennyire hasonlatos a magyar alkotmányjog sorsa a magyar polgári jogéhoz. Ugyanis az alkotmányjog esetében a történeti (íratlan) alkotmány korszaka (9. század – 1949),²³ a szocialista alkotmány korszaka (1949. augusztus 20.), valamint a jelenlegi alkotmány (Alaptörvény) korszaka (2011. április 25.) különíthető el. A másik oldalról ismert a magyar íratlan magánjog korszaka, mely az 1928. évi (ötödik) magyar magánjogi törvényjavaslatban (Mtj.)²⁴ kulminált, továbbá az 1959-es és a 2013-as Ptk. korszaka. A szerző emlékeztet rá, hogy az 1959-es Ptk. tervezetének előkészítésére felállított kormánybizottság elnöke Erdei Ferenc igazságügy-miniszter volt. A miniszter²⁵ expozéjában történelmi adósságnak nevezte a Polgári törvénykönyv megalkotását, melyet 1848 óta nem tudott megvalósítani a burzsoá feudális uralkodó osztály. Nézetem szerint az Mtj. létezéséhez és bíróságok általi alkalmazásához képest nem különösebben jelentős kérdés, hogy hatályba léptették és kihirdették-e a törvényt, mivel a (részben a történeti kataklizmák okán létrejött) szokásjogias szabályozás az 1945 előtti magyar jog egyik megkülönböztető ismerve a történeti alkotmány, a Szent Korona-tan, valamint Werbőczy *Hármaskönyve* szakadatlan alkalmazása mellett. Ugyanakkor a kodifikáció és az egységes jog (a jogegység) iránti törekvés a három nagy jogágban mindig is megvolt. Még élesebben vetődik fel a kérdés, ha meggondoljuk, hogy az Mtj. nem volt hatás nélküli az 1959. évi IV. törvény kodifikációját illetően sem (nem volt más az 1945 előtti közigazgatási eljárási tervezetek és az 1957-es Áe. viszonya sem). Míg a korábbi Ptk.-tervezet előkészítése és a koncepcionális elképzelések megalkotása során Nizsalovszky Endre és Világhy Miklós neve emelkedett ki, a 2013. évi V. törvény kodifikációját Harmathy Attila és Vékás Lajos, majd 1999-től Vékás Lajos vezette. A folytonosságot Weiss Emília képviselte, aki az első kodifikációban a jogfenntartásról és a forgalombiztonságról publikált, az új kodifikációban a családi jogi és az öröklési jogi könyv kodifikálását is vezette. A 2100 paragrafusból álló Mtj.-t, és a 685 paragrafust tartalmazó régi Ptk.-t az 1596 paragrafusból álló mai Ptk. követte.

Grad-Gyenge Anikó tanszékvezető egyetemi docens (KGRE ÁJK Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék) *Az egészségügyi szolgáltatás* körében keletkező szerzői művek védelméről elnevezésű tanulmányában (138–153. o.) azt vizsgálja, hogy az egészségügyi dokumentáció részét képező szerzői művön fennálló jog (például művészetterápiában alkotott műalkotások) hogyan alakul. A szerző megállapítja, hogy több képzőművész (Csontváry Kosztka Tivadar, Nemes-Lampérth József) is szenvedett pszichiai betegségben. Az egészségügyi jogszabályokban nem található a szerzői művekre kifejezett rendelkezés. Azaz az általános szerzői jogi szabályok alkalmazandók, lehetőség szerint összhangban az egészségügyi rendelkezésekkel. Ha az orvos diagnózis készítése során más orvossal konzultál, akkor az alkotásról szabadon másolatot készíthet. Más a helyzet, ha egy piaci forgalomban kapható albumban kerül felhasználásra, vagy nyilvános kiállításon mutatják be. Ilyenkor szükséges a szerző vagy a törvényes képviselő engedélye. Általában tehát a szerzői jogi és az egészségügyi szabályozás fedésben van. Azonban ez nem minden esetben van így. Feloldhatatlan ellentmondás, és kivételt nem tűrő szabály, hogy a beteg az egészségügyi dokumentáció eredeti példányát

nem kaphatja meg, csak másolatban. Így a beteg szó szerinti értelmezés esetén nem kaphatja meg a művet eredeti példányban. Azonban ha az egészségügyi szabályozást tekintjük általánosnak, és a szerzői jogot különösnek, akkor a képzőművészeti alkotások esetén alkalmazható a szerző részére történő eredeti példány időleges kiadásának szabálya. Hasonló a helyzet akkor, amikor az egészségügyi dokumentáció 50 év utáni megsemmisítése körében merülnek fel hasonló problémák. E vonatkozásban indokolt az egészségügyi szabályozás módosítása.

Harmathy Attila, az MTA rendes tagja (professor emeritus, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék) *Jogrendszerünk átalakulásáról* című írása (154–163. o.) a bíróság szerepének változásait, sokarcúságát tárja elénk. A bírói gyakorlatot az akadémikus olyan entitásként fogja fel, amely meghatározó szerepet játszott a hazai polgári jogban (de más jogágakban is). A vizsgálódás határpontja a széplelkek által „fordulatnak” érzékelt, mások által a honi kommunista diktatúrának vallott kezdő éve, 1948. A magyar közigazgatási bírászkodás rövid összefoglalásából kitűnik a jogintézmény vízvázalasztó szerepe, mind a pénzügyi közigazgatási bíróság 1883-as, mind az ezt kiterjesztő, magyar királyi közigazgatási bíróság 1896-ban törvénybe foglalt és 1897-ben induló működése. A hatásköri és a közigazgatási-pénzügyi (adóügyi) bírászkodásunk kiterjedt a rendeletek és a szabályrendeletek törvényességének elbírálására. Szükséges e szövegen túlmenően utalni rá, hogy miként Werbőczy a huszonegyedik órában gyűjtötte egybe a magyar nemesi szokásjogot, Frank Ignác 1845–1847-ben magyar nyelven az 1848 által sokban megszüntetett nemesi magánjogot (illetve fontos közjogi tanokat, többek között a sajátos jogállású nemesi kerületekről), valamint az első magyar közigazgatási katedrajogász, Récsi Emil²⁶ szó szerint néhány példányos nyomtatványokat felgyűjtve adta, a Bach-rendszer halálos sötétségében, a magyar Helytartótanács leirataiban rejlő, korai közigazgatási jogi hagyományainkat, ugyanígy a *Magyar Közigazgatás* című lap (és annak szerkesztője, Boncza Miklós) a végórákban, 1895-ben mentette meg az enyészettől a közigazgatási bírászkodás előtti közigazgatási döntvényeket, és adta ki három kötetben.²⁷ A közigazgatási bírászkodás gyakorlatát a döntvényjog dolgozta fel (Szabolcska Mihály, valamint Lengyel József és Vörös Ernő, hogy csak a főbbeket említsem). Utóbbi szerzőpáros háromszor kétkötetes döntvénytára 5000 oldal volt). A bíróság 1949-es dicstelen megszüntetése az egyik utolsó szög volt a magyar jogállamiság koporsójába. A polgári jog és a bírászkodás kapcsolatát illetően a szerző a bíróságok függetlenségét és a jogegység (az egységes ítélkezési gyakorlat) szerepét emeli ki. Ebben a kúriai teljes ülési határozatoknak nagy szerepe volt. A bírósági rendszer változását jelezte a Kúria Legfelsőbb Bírósággá történő, szovjet mintájú átnevezése, és a népbíróság, majd az uzsorabíróság megjelenése „új időknek új dalaival”.

Herédi Erika PhD, egyetemi docens (SZE DE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék) a szerzője *A bona fides mint eljárásjogi felhatalmazás* témakörében írt fejezetének (164–173. o.). Az eljárás tisztességét (fair trial) joggal sorolhatjuk az emberi jog elvei közé, jelen van a belső jogban és a nemzetközi jogban egyaránt. A közbenső ítélet a polgári perben maga is a hatékonyság szolgálatában áll. A közbenső ítélet megállapítást foglal magában, és azt a bírói következtetést, amely az alkalmazott anyagi jogi

jogszabályok peresített jogviszonyra való alkalmazásából ered. A tisztességes eljárás elve érvényesül a hatósági döntéshozatalban ugyanúgy, ahogy a közbenső határozat eljárásjogi felhatalmazottsága érvényesül a kisajátítási ügyekben is.

Horváth Gergely egyetemi docens (SZE DE ÁJK Kereskedelmi, Agrár-, és Munkajogi Tanszék) *Pillanatfelvételek az ingatlanok és a tulajdonjogi szabályozás dinamikájáról* című tanulmányában (174–191. o.) az ingatlan és a tulajdon kapcsán utal Rousseau azon gondolatára, hogy egy földdarabot elsőként bekerítő ember „ez az enyém” mondatában hívők teremtették meg a polgári társadalmat.²⁸ A szerző szerint mind az 1959. évi IV. tv. (régi Ptk.), mind a 2013. évi V. tv. (Ptk.) hiányossága, hogy nem határozza meg az ingatlan fogalmát. Azonban az Optk. korábban nálunk is hatályos 293. §-a szerint az állagsérelem nélküli áthelyezéssel jellemezhető dolgok ingók, ellenkező esetben ingatlanok. A tanulmány fontos megállapítása, hogy a tulajdon szociális kötöttségének új dimenziói is vannak. Nyilván ugyanígy megalapozott a külföldiek által akár jogellenes (zsebszerződéses), akár jogszerű (kötelezettségszegési eljárás indításával megvalósuló) magyar földtulajdon megszerzése körüli problémákra utalás. Az ingatlan-nyilvántartás mint egyes szakjog sok hatás által fejlődött, az újdonságok mellett például megőrizte Grosschmid Béni birtokkal megerősített jogcímvédelmi konstrukcióját.

Jobbágyi Gábor egyetemi tanár (PPKE JÁK Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszék) *Orvosi kezelési szerződés – új szerződésfajta a BGB-ben* című írása (192–205. o.) a 2013 óta a BGB 630. §-ában megfogalmazottak szerint létezik (Behandlungsvertrag). Ezt a szerződést a német jogirodalom a szolgáltatási szerződések egyik nem nevesített típusaként tartja számon (bár korábban hívták kórházi szerződésnek is). A problémát az okozta, hogy a speciális szerződésfajta létezése ellenére a német joggyakorlat következetesen a szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség szabályait alkalmazta, mert ez a betegek számára kedvező volt. A kezelési szerződés kialakításakor a bírói gyakorlatra is építettek. Ez igaz a tájékoztatáson alapuló beleegyezés elvére is. A szerző alappal állapítja meg, hogy éppen a gazdag bírói háttérjog az oka annak, hogy a BGB szabályozása sokkal kevésbé részletező, mint az EU DCFR tervezete.

Keserű Barna Arnold egyetemi tanársegéd (SZE DE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék) *John Locke tulajdonelmélete a szellemi tulajdonjogok nézőpontjából* című dolgozata (206–224. o.) Fromm nyomán²⁹ helyesen állapítja meg, hogy a birtoklás az embert is eldologiasítja. John Locke elmélete, sok szerzőhöz hasonlóan, egyenlőségjelet tesz a szabadság és a tulajdon közé. Locke a földi javakat Istentől származtatja, és ezek az emberi közösséget együttesen illetik meg. A Locke-féle elméletet többen alkalmazhatónak vélik a szellemi alkotások filozófiai igazolására is. Szerinte a szellemi javak és az ötletek is az emberi munka gyümölcsei. A szerzői jog kapcsán Locke is használta a tulajdon fogalmát, de közvetlen utalást soha nem tett a szellemi alkotások és a tulajdon kapcsolatára. Ez a tény azonban nem képezi a szerző gondolatának módszertani akadályát. Locke elméletében a tulajdon pazarlása a természeti törvények ellen vétett bűn, azonban a szellemi tulajdont csak szűkebb értelemben lehet pazarolni. E tulajdonforma társadalommal szembeni megosztásáért jár cserébe a jogi oltalom.

Kőhidi Ákos PhD, egyetemi adjunktus (SZE DE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék) *Az elháríthatatlanság fogalmának relativizálódása a magyar polgári*

jogban című munkájában (225–242. o.) egy meglepő tézissel indít. Az objektív felelősséget vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy az elháríthatatlanság fogalma ma már se nem objektív, sem nem abszolút, sőt mi több, az abszolút felelősség elve dogmatikai paradoxon. A szerző a továbbiakban a vis maior (Act of God; höhere Gewalt; force majeure, cas fortuit) fogalmát, mint az elháríthatatlan ok eredőjét veszi vizsgálat alá. E fogalmiságot a magyar jogban az 1874-es vasúti felelősségi törvényhez kötik, de az 1840-es mezei rendőrségi törvényben³⁰ és az 1802-es vadászati (madrászati) törvényben is fennáll az objektív felelősség kötelme. A továbbiakban Kőhidi mind az elháríthatatlanság valóban objektív vizsgálatával, mind az elháríthatatlanság relativizálásával bizonyítja tételét. Zárásként a szerző az elháríthatatlanság abszolút és objektív fogalmával támasztott kétségek mentén de lege ferenda javaslatot tesz, mely az alábbiakban összegezhető: „Azokért a károkért, amelyek a fokozott veszéllyel járó tevékenység körébe eső okból következtek be, a tevékenység folytatója felelősségtől függetlenül felel”. Ezzel a felelősség funkcionális fogalmát kellően rugalmasá teszi a szerző ahhoz, hogy a veszélyes tevékenység jellege megítélhető legyen. Az elháríthatatlan ok továbbra is értékelhető marad. A bíróságnak pedig lehetősége marad a fokozott veszéllyel járó tevékenység körébe vonni egyes magatartásokat és veszélynemeket. Zárásként a kötet szerkesztője felveti, hogy a gépi meghajtású járművek esetében egyre kevésbé lesz szükség emberi közrehatásra (ez a metrószerelvények egy részében már ma is érvényesül). Itt a termékfelelősség szerepe főleg a vezető nélküli autó esetében nő meg, ideértve a gyártó és a szoftverfejlesztő felelősségét. A Kőhidi Ákos által írt textuson kissé túlmutatva (gondolatisága sáncain belül megmaradva) érdemes megemlékezni arról, hogy a fotógeometria (photogeometry)³¹ kifejlődésével és a hatdimenziós (6D)³² kamera megalkotásával például a magától parkoló autó ma már élő valóság (2013 óta a Ford, később a BMW, az Audi, valamint a Toyota is állít elő ilyesfajta gépjárműveket), így irányul az emberi tevékenység felől a gépi működtetés felé a fejlődés iránya.

Kukorelli István DSc (tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszék) *Az MDF és az SZDSZ megállapodása utáni alkotmánymódosítás (1990. évi XL. törvény) és máig ható közjogi következményei* tárgykörben megalkotott dolgozata (243–250. o.) a kormány alkotmányos helyzetét, a köztársasági elnök választását és a kétharmados törvények témáját járja körbe. Ezek közül a kormány alkotmányos helyzete megszilárdult, egyedül talán a hatalommegosztás van a viták keresztjében. Az Alaptörvény 21. cikke is változatlanul őrizte meg a konstruktív bizalmatlansági intézmény szabályait. A köztársasági elnök választása működő, de a szerző szerint kuriózumszámba menő jogintézmény. Az Alaptörvény a háromfordulós választást kétfordulósá egyszerűsítette, illetve az ötven képviselő általi jelölést negyven főre csökkentette (a 200 fős Országgyűlés egyötödének írásbeli ajánlása szükséges). A kétharmadoságot sokan életveszélyesnek tartják, az ősbűn az 1989-es alkotmánymódosítás és az MSZP–SZDSZ-paktum utáni szövegezésben keresendő, mutat rá a szerző.

Lapsánszky András PhD, tanszékvezető egyetemi docens (SZE DE ÁJK Közigazgatási és Pénzügyi Jogi Tanszék) anyaga *A hírközlés világszintű közszektor reformjának privatizációs alapjai, modelljei* témakörében fogant (251–269. o.). A tanulmány rámutat

a hírközlési privatizáció alapjaira és annak általános céljaira. A hírközlési privatizáció vonatkozásában négy típus lehetséges: a költségtérítéssel rendszer; a költségek és bevételek szempontjából is privatizált rendszer; a teljes finanszírozás és működtetés átadását megvalósító privatizáció; koncesszió (ez az általános). A tanulmány vizsgálja az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország, Olaszország és Portugália, Latin-Amerika szabályozási rendszerét is.

Menyhárt Ádám PhD, egyetemi docens (SZE DE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék) *A tévedés lényegességéről* című dolgozatában (270–293. o.) utal arra, hogy az új Ptk. már expressis verbis tartalmazza a lényeges tévedés fogalmát. A tanulmány a szabályozás helyességét vizsgálja az első Ptk.-tervezetek, az Mtj., a nagy európai polgári jogi kódexek (BGB, ABGB, ZGB) rendelkezéseivel, illetve az EU szabályozási törekvéseivel (UNIDROIT, PICC, PECL, DCFR) összevetve. Itt csak a kérdés római jogi vetületére utalva, maguk a római jogászok nem definiálták a tévedés lényegességét. A magyar római tankönyvek a pandektista nézet és olasz római jogi tankönyvi hatások talaján állnak, mely szerint a tévedésnek lényegesnek (iustus, essentialis) kell lennie. A német nyelvű római tankönyvek és monográfiák nem térnek ki a tévedés lényegességére. A tévedés lényegessége a glossátoroknál a személyben való tévedés (error in persona), a szerződés tárgyában (error in corpore), a szerződés tárgy lényegére vonatkozó tévedés (error in substantia), illetve az ügyletre vonatkozó tévedés (error in negotia). Az 1756-os *Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis* főkodifikátora, Kreittmayr emelte a jogi szabályozás szintjére az „error nocet erranti” („ha tévedek, akkor magamnak tévedek”) elvét (a kifejezést Luther és egyes biblikus irodalmak is ismerték), később az ALR (1794) szövegében is megjelent.

Mezey Barna DSc, rektor, tanszékvezető habil. egyetemi tanár (ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék) *A társadalom peremén. A szociális hálón kívül rekedtek alkotmányos helyzete a középkor városi társadalmában* tanulmánya (294–302. o.) az egyik legösszetettebb a kötetben. Nem az egyén a valóságos, hanem a rend. A rendben pedig hinni kell (Egon Friedell). Ez a gondolati szál a kiindulás. A középkori fejlődés „a szabadságok kis köreinek” privilégiumára épült. A zárt társadalmak legnagyobb veszélynek a csoporton kívüli jövevényeket (peremhelyzetben lévő idegeneket) tekintették. A munkavégzés tisztessége tekintetében a középkorban fenntartással fogadták az uzorásokat, a vámszedőket, a kötélverőket, a fürdőöket. A német városokban az anyaváros igazolta a hitess házasságból származást, a szabad jogállást és a német etnikumhoz tartozást. A polgári szorgalommal összeegyeztethetetlen volt a csepűrágók, a kerítők, a festők, a mutatványosok, a légtornászok, a komédiások és a zenészek tevékenysége. Ezeket a foglalkozásokat a városi jog hol büntette, hol csupán erkölcsileg elítélték. A városi társadalom páriái voltak a szegények, a koldusok, a rokon híján életüket tengető árvák és özvegyek, a magukról gondoskodni nem tudó rokkantak, betegek és aggyasztánok. A felsorolt társadalmi csoportokra a becsületes és becstelen kifejezéseket használták. Már akkor is becstelennek tekintettek valakit, ha eltérő hit, szokatlan ruházkodás vagy idegen rítusok gyakorlása jellemezte habitusát.

Milassin László PhD, tanszékvezető egyetemi docens (SZE DE ÁJK Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék) *Jogegységesítés, egységes nemzetközi magánjogi törekvések* című

tanulmánya (303–325. o.) kiemeli, hogy felmerült a nemzetközi magánjog, a nemzetközi fuvarjog és a szerződések jogának körében a jogegységesítés igénye. E körben az egységes jogot (Einheitsrecht), a jogközelítést (Rechtsangleichung) és a jogegységet (Rechtseinheit) kell kiemelni. A német nemzetközi egységes jog (Internationales Einheitsrecht) angol párja a uniform law, a francia párdarabja a loi uniforme. Nagyon fontos e körben az egységesített nemzetközi szabályok értelmezése. Tipikus e témakörben a többnyelvűség problémája. Az UNCITRAL egyezmény körében a francia delegáció jelezte, hogy az *exécution* szó nem fedti az angolszász *execution* típusú végrehajtási eljárást. Az ENSZ hat hivatalos nyelven szövegezett egyezmény akkor is egyenértékű, ha a szövegezés munkanyelve történetesen az angol.

Miskolczi-Bodnár Péter PhD, tanszékvezető egyetemi tanár (KGRÉ ÁJK Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék) *Jogszabálykeringő – az összehasonlító reklám hazai szabályozásának állomásai* című tanulmánya (326–348. o.) az 1984 és a 2014 közötti reklámjogi szabályozást mutatja be, különös tekintettel az összehasonlító reklámra. Ebben a körben az ún. lekicsinylő összehasonlítás például a Pepsi-Cola vagy Coca-Cola valamilyen irányú olyan összevetése, amelyből az egyik termék negatívan jön ki (1972-es eset). Az 1984. évi és az 1990. évi versenytörvény például megengedte (feltételekkel) az áru-összehasonlítást. 1996-ban ezt a kérdést a versenyjog helyett a reklámjog szabályozta. 2001-ben az EU-szabályozást ültették a magyar jogba. Ezt 2006-ban és 2014-ben további szabályozások követték.

Molnár Hella PhD, egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék) *A bizománnyi szerződés megújult szabályai – dologi jogi kérdések és belépési jog* című tanulmánya (348–366. o.) kimutatja, hogy a bizománnyi szerződést a magyar polgári jog 140 esz-tendeje törvényben szabályozta. A tanulmány vizsgálja a bizománnyi szerződés dologi jogi kérdéseit (bizomány és kárveszélyviselés), valamint a bizománnyos belépési jogát. A belépési jogot nem célszerű korlátok nélkül lehetővé tenni a bizománnyos számára (Kt., Ptk.). Érdekes, hogy az 1959-es Ptk. nem szabályozta az önszerződés kérdését, illetve nem egyértelmű, hogy a tulajdonátszállás adásvétel, vagy a bizomány jogcímen meg-e teljesedése.

Reiderné Bánki Erika PhD, egyetemi docens (SZE DE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék) *Az élettársi kapcsolat az új Polgári törvénykönyv tükrében* című tanulmánya (367–385. o.) a család fogalmának változását követi nyomon. Az élettársakra vonatkozó szabályozás a régi Ptk. szövegében kezdetben nem szerepelt. A házasságkötés nélküli együttélést a második világháború előtt ágyasságnak (concupinatus) vagy vadházasságnak nevezték. Az élettárs elnevezés is csak a második világháború után vált elterjedtté. A továbbiakban elemzi az élettársi tartás, valamint az élettársi lakáshasználat kérdését is, és szintén vizsgálja az élettárs öröklését, valamint az élettársi kapcsolat fogalmát.

Siklósi Iván PhD, egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék) *Custodia-felelősség és rablás a római jogban, különös tekintettel a Ner. D. 19, 1, 31 pr. exegézisére* című tanulmánya (386–400. o.) több forrásszöveg exegézise útján vizsgálja az objektív felelősség körébe tartozó custodia-felelősség kérdését, amely a lopás majdnem minden esetére kiterjedt (kivéve a servus non custodiendus

ellopását). A lopás alattomban elkövetett cselekmény, így a kereset aktív legitimációjának custodiensre történő kiterjesztése is indokolt volt. A rablásért való felelősséget egy Ulpianus szöveghely is teljes egészében kizárta. Emellett a közönséges rapina vonatkozásában vis maiorról sem lehet beszélni. A rablás, mind a közönséges fajtája, mind a rablóbanda támadásában (vis maior) manifesztálódó formája a justinianusi jogban mentesített az adósi felelősség alól.

Smuk Péter PhD, dékánhelyettes, tanszékvezető habil. egyetemi docens (SZE DE ÁJK Alkotmányjogi és Politikatudományi Tanszék) *Az online tudomány és a felsőoktatás aranyfedezetéről* című tanulmánya (401–413. o.) a tudományos kutatást ért újabb kihívásokat vizsgálja. Umberto Eco szakdolgozatírással foglalkozó alpművében említi, hogy egy 60 oldalnál rövidebb cikk, tanulmány megírására irányuló kutatás során „hat hónap egy szemvillanás alatt eltelhet”. A szerző intenciója szerint ez az idő a mai hallgató, kutató számára nem áll rendelkezésre, és egy ilyen helyzetben megoldást jelenthet a világháló. Személyes tapasztalatom szerint ez egy ideáltipikus felfogás: minél értékesebb, ritkább és fontosabb egy forrás, annál biztosabb, hogy nem kerül fel a világhálóra (illetve ha mégis, legfeljebb csak busás ellenérték fejében férhetünk hozzá, vagy esetleg egy rövid időre felkerül, majd leveszik). A könyvtározás felfogható kellemetlen dologként is (a szerző az utazást, a jegyzetelést, a költségeket hozza fel zavaró tényezőként, nem szólva esetleg egyes könyvtárak alacsonyabb ellátottságáról), nyilván ilyenkor szerencsés, ha a forrás megtalálható a világhálón. (Ez lehet témafüggő is.) Természetes, hogy problémaként jelentkezik a csak világhálón megjelenő források kritikai kezelésének szükségessége. Itt utal a szerző az áltudományos folyóiratokra (fake journals, standalone journals, predatory open access publishers). Jó felvetés a személyes kapcsolatok elenyészése az e-learning és az online diplomák „szép új világában” (is).

Szalai Péter PhD, egyetemi docens (SZE DE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék) *A védjegyjogtalom sajátos problematikája a szellemi tulajdonjogban* című írásának (414–435. o.) egyik fő problémája, hogy lehet-e tulajdonjog tárgya a védjegy. Az új Ptk. szakított a szellemi alkotások jogával mint jogterületi elnevezéssel, hanem a szerzői jogra és az iparjogvédelemre utal. A szerző nem tud arra megnyugtató választ adni, hogy a tulajdon közvetlen tárgya-e a szellemi alkotás, vagy más, tulajdonszerű jogintézmény-e. A szerzői joggal kapcsolatos jelenségek kapcsán ügyelni kell arra, ne történjen meg az, hogy egyre nagyobb számú szellemi javak kerüljenek át a közkincsből a „magánkincsbe”, a befektetők zsebébe.

Szalay Gyula CSc, egyetemi docens (SZE DE ÁJK Kereskedelmi, Agrár- és Munkajogi Tanszék) *Befejezeten mondat, avagy az új Ptk. és a fuvarozói felelősség* című tanulmánya (436–462. o.) utal arra, hogy az új Ptk. jóval több változást hozott annál, mint ami a szakmai közvéleményben visszatükröződni látszik. (Pl. ellenérték–teljesítés–kockázat tudatos kalkulációja, Ptk. 142. §.) A szerző megcsillantja szarkasztikus humorát, mikor arra utal, hogy az előző példánál sokkal kisebb („valljuk be, semmilyen”) érdeklődést nem váltott ki a fuvarozási szerződésről szóló fejezet revíziója. Arra is utal, hogy a Ptk. elegáns szabályozása nem minden elemében alkalmas a fuvarozás tömeges, fajlagos, futószalagszerű igényeinek kielégítésére. A Ptk. „követ dobott az

állóvízbe” e továbbgondolást igénylő, többrétegű („káposztalevél-szerű”) szabályozási probléma felvetésével.

Szegedi András PhD, dékánhelyettes, tanszékvezető egyetemi docens (SZE DE ÁJK Kereskedelmi, Agrár- és Munkajogi Tanszék) *Gondolatok a behajtási költségátalánnyal kapcsolatos gyakorlati anomáliákról, avagy az erőszakos hitelezővédelem* című tanulmánya (463–469. o.) a késedelmes fizetés okozta problémákat járja körül. A fizetési morál javítása érdekében intervencióra van szükség, bár elképzelhető, hogy a piac, „a lát-hatatlan kéz” a határidőben fizetők érdekében a késedelmesen (vagy sehogyan nem) fizetőktől megtisztítaná a piacot, de ez rendkívül lassan és bizonytalanul menne vég-be. A késedelmes fizetésről szóló 2011/7/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv is elemzésre kerül a tanulmányban. A szerző végső következtetése, hogy a magánjogi életviszonyokban a jogalkotó nem tehet mást, mint hogy bízik a jogalanyokban.

Szeibert Orsolya PhD, habil. egyetemi docens (ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék) *Kapcsolattartás a gyermek és a különélő szülő között, különös tekintettel az alkotmánybírórsági és ombudsmani gyakorlatra* című tanulmánya (470–490. o.) emberközeli témát jelenít meg, az ünnevelt habitusára is tekintettel. A szerző utal a gyermekvédelmi feladatok erősítésének szükségességére az ombudsmani tevékenységen belül, ideértve az együttműködési mechanizmusok fejlesztését, a monitoringvizsgálatok fokozását, a mindennapi tájékoztatás jelentőségének növelését, a jogon kívüli elemek szerepének jelentősebbé tételét.

Szigeti Péter DSc, tanszékvezető egyetemi tanár (SZE DE ÁJK Jogelméleti Tanszék) *Elszemélytelenedés? Ember és tulajdon viszonyának problémája Lenkovics professzor kötetében* címmel írott tanulmánya (491–496. o.) kifejezetten az ünnevelt tanulmánykötetét elemzi. Lenkovics Barnabás rendszerváltásra vonatkozó attitűdje a „ha már nekünk nem sikerült” kitételrel jellemezhető, ezzel adva át a stafétát az újabb generációknak. A zsákutcából zsákutcába „fejlődő” társadalom a követő fejlődés elvetését, sajátos magyar út keresését jelenti. Ugyanakkor sokat enyhít ezen a munkaszeretet, mely az ember nembeli lényegéhez (Gattungwesen) tartozik. A szerző joggal utal Galbraith szentenciájára a piaci viszonyok egyenlőtlenségének jellemzéséről: „Aki képes elhinni, hogy a sarki újságárus és a General Motors tulajdonképpen tejtestvérek [...] az képes elhinni bármit.” Ugyanígy fontos a fenntarthatóság problémája, hiszen a természeti környezetünket pusztító „bestia” a tőke maga (Hegel).

Takács Péter PhD, egyetemi tanár (SZE DE ÁJK Jogelméleti Tanszék) *Szuverenitás és immunitás. Egy konkrét esete elemzése: az Altmann-ügy* című dolgozata (497–517. o.) a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés Lenkovics professzor által is vizsgált kérdését járja körül. Az ügy 1999 és 2006 között öt perben manifesztálódott, melyben szét-szálazhatatlanul keveredett a közjog és a magánjog, továbbá a nemzetközi jog. A perek öt Gustav Klimt-festmény tulajdonjoga körül forogtak. Az ügy a „nehéz esetek” egyike, ahol az USA és az Osztrák Köztársaság szembesült a perek során különböző joghatósági kérdésekkel (mivel a hagyatékot még az NSDAP által uralt Németország ragadta el).

Tattay Levente PhD, egyetemi tanár (PPKE JÁK Magánjogi és Kereskedelmi Tan-szék) *Az Európai Bíróság gyakorlata a szerzői alkotások digitális feldolgozása terén* című

írása (518–541. o.) az InfoSoc irányelv szerzői jogi alkotások digitális feldolgozására vonatkozó kérdéseit dolgozza fel igen szerteágazóan. Számos kapcsolódó ügyet is elemez (Infopaq I.-ügy, SGAE-ügy, Divani-ügy, Circul Globus Bucuresti-ügy, Painer-ügy, TV2 Denmark-ügy). A szerző vizsgálja a többszörözés szabályait és a szabad felhasználás kérdését is, továbbá a magáncélú másolás problémáit.

Téglási András PhD, egyetemi adjunktus (NKE KTK Alkotmányjogi Tanszék) *Tulajdonvédelem az új Ptk.-ban az Alkotmánybíróság gyakorlatának tükrében* című írása (542–553. o.) tematikusan, alkotmánybíróági határozatokat és az alkotmányvédelmet³³ elemezve vizsgál egyes dologi jogi kérdéseket. A vizsgált témák: a feldolgozás, egyesítés és beépítés; az alkotórész kérdése; a szomszédjog; a szükséghelyzet; az elidegenítési és terhelési tilalom; a kereskedelmi forgalomban, illetve a kereskedelmi forgalmon kívüli tulajdonszerzés; az elbirtoklás; továbbá a közös tulajdon, valamint a kisajátítás. Megfontolásra érdemes a szerző azon felvetése, hogy ha a tulajdon korlátozása a rendeltetésszerű használatot lehetetlenné teszi, akkor az új Ptk. alapján a tulajdonos a tulajdon kisajátítását kérheti. Téglási András vélekedésünk szerint helyesen mutat rá arra, hogy ezt a szabályt az Alaptörvényben kellett volna rögzíteni, mivel ez az állam által történő lopakodó megfosztástól (creeping expropriation) jelentene alkotmányos garanciát.

Török Gábor DSc, tanszékvezető egyetemi tanár (NKE KTK Civilisztikai Tanszék) *A jog-összehasonlítás haszontalanságáról* című írása (554–563. o.) a csődjogot közjogi és magánjogi nézőpontból, történeti összehasonlításban vizsgálja. Az új jogalkotási rezsim (2010. évi CXXX. tv.) elemzését követi az 1881. évi XVII. tc. (csődtörvény) és az 1991. évi XLIX. tv. (csőd- és felszámolási eljárás) összevetése, mely azzal az eredménnyel jár, hogy a hatályos törvény nehezen értelmezhető, tele van ide-oda utalással, az olykor tízbekezdéses szakaszok is az érthetőség rovására mennek. A hatálytalan fogalmak használata miatt nem illeszkedik a jogrendszer egészébe és egységébe, továbbá a jogalkotó nem élt a deregulálás lehetőségével sem.

Vékás Lajos, az MTA rendes tagja (professor emeritus, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék) *Adalékok a Polgári törvénykönyv történeti és összehasonlító jogi értékeléséhez* címmel közzétett tanulmánya (564–576. o.) a Ptk., a régi Ptk., az Mtj. és korábbi verzióinak történeti vázolója mellett az új magyar Ptk.-t elhelyezi az európai magánjogi kodifikációk sorában. Az 1959-es kodifikáció szerzői is a korábbi törvénytervezetek szerzőinek vállán álltak. Az 1871 és 1892 közötti résztervezetek köréből az öröklési jog (Teleszky István, 1882) és a házassági jog tervezete (Grosschmid Béni, 1891) emelendő ki. Később Grosschmid Béni, Szász-Schwartz Gusztáv és Nagy Ferenc mellett a fiatal Szladits Károly és Kolosváry Bálint „segédtag” volt. A magánjogi kodifikáció anyatörvénykönyvei a francia *Code civil* (1804); az osztrák *ABGB* (1811); a svájci Ptk. (1811, 1881, 1907) és a német *BGB* (1896) voltak. A francia példa Európa frankofón vidékein és Latin-Amerikában; a *BGB* Kelet-Közép-Európában és Ázsiában gyakorolt hatást. A 20–21. századi kodifikációk ehhez képest megkésették. A lettek 1937-es kódexüket léptették újra hatályba (jogfolytonosság!), az észtek német, a litvánok holland segítséget vettek igénybe. A románok 2011-ben, a csehek 2014-ben készültek el egy új Ptk.-val, Horvátország és Szlovénia részreformokon van túl, és Szlovákiában is

készül a kodifikáció (de a vége beláthatatlan). Egyedül Lengyelországban van hatályban még a szocialista, 1964-es Ptk., de a kodifikációs vita itt is megindult.

A kötetben külön található meg az ünnepeletet köszöntő idegen nyelvű tanulmányok. Görög Márta PhD, egyetemi docens (SZTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék) fejezete a *Das geschützte Wissen und seine rechtliche Absicherung im Hinblick auf den Entwurf eines Vorschlags für neue Regeln für den Schutz von Geschäftsgeheimnissen vor rechtswidrigem Erwerb sowie rechtswidriger Nutzung und Offlegung* címet viseli (577–588. o.), és a kötet idegen nyelvű szekciójának első írása is egyben. A tanulmány a know-how, azaz védett ismeretek (geschützte Wissen) és az üzleti titok és illegális használat körében felmerülő jogvédelemre és közzétételre vonatkozó tervezet kérdéseit járja körül. E kérdéskör a 21. század tudásalapú társadalmának és gazdaságának hajtóereje a védjegykérdésekkel együtt (know-how szerződés és védjegylicencia). Mindez különösen érdekes, ha bevonjuk a vizsgáldásba a szellemi tulajdon (Geistige Eigentum) és a személyiségi jogok (Persönlichkeitsrecht) értelmezési tartományát is. A nem e területtel foglalkozó olvasó számára is érdekfeszítő adat, hogy a know-how egy (irányadó) meghatározását a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (Internationale Handelskammer) 1961-ben formulázta meg. A fejlődés további állomása az ipari titok és az üzleti (kereskedelmi) titok (trade secret, commercial secret, industrial secret) dogmatikájának továbbfejlesztése 1970 és 1974 között. Az USA szabályozásában a *Trade Secret Uniform Act* ideérti a receptúrákat, formulákat, mintákat, programokat, módszereket, technikákat és eszközöket, melyek közös jellemzője, hogy önálló gazdasági értéket testesítenek meg, és titokban tartásuk újdonságerejük okán észszerű. 2013 novemberében az Európa 2020 stratégia keretében hozták tető alá a tervezetet. A szabályozás a magyar Ptk. 2013. évi V. tv. 2:47. §-ában is tetten érhető.

Lamm Vanda, az MTA rendes tagja, professor emerita (SZE DF ÁJK Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék) *Quelques caractéristiques du développement du droit nucléaire international* című tanulmánya (589–600. o.) a nemzetközi nukleáris jog szabályozása fejlődésének jellemzőit tárja elénk. A szerző a kérdés világszerte ismert és elismert szakértője. A nukleáris jog szabályozása dualista. A második világháború végén Hiroshima (1945. augusztus 6.) és Nagaszaki (1945. augusztus 9.) tragédiája, az atombomba alkalmazása (háborús célú felhasználása) miatt bekövetkezett szörnyű pusztítás 130 000 ember halálát okozta. Mindez árnyékot vet a nukleáris energia békés célú felhasználására is. A hetvenes években ez vezetett a nukleáris leszerelés kérdése felé, mellyel kapcsolatban több nemzetközi egyezmény is született. A dualista szemlélet a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (AIEA) működésében is tetten érhető. A nukleáris balesetek bekövetkezése is hatást gyakorolt a nukleáris jog fejlődésére. Az első komolyabb nukleáris baleset a Harrisburg közelében fekvő Three Mile Islanden 1979. március 28-án következett be. Itt a fűtőelemek egyharmadának leolvadása miatt a reaktor tönkrement, de emberéletben nem esett kár. A legsúlyosabb nukleáris katasztrófa 1986. április 26-án következett be Csernobilban, jelenleg ez jelenti a legmagasabb fokozatú nukleáris balesetet. A csernobili tragédia a nukleáris balesetekben érintett országok jobb együttműködésének igényét is magával hozta (mivel a sugárzás számos országot érintett). 2011. március 11-én Fukusima városában következett be

baleset az ottani atomerőművet ért földrengés és szökőár miatt. A nukleáris jogban a nemzetközi jogi soft law szabályok szerepe is jelentős. A jog válasza e súlyos kérdésekre számos nemzetközi jogi instrumentum elfogadásában öltött testet.

Papp Tekla PhD, tanszékvezető egyetemi tanár (NKE NETK Európai Köz- és Magánjogi Tanszék) *The Group Interest in Connection with the Groups of Corporations in the Concern Law* című írása (601–618. o.) a vállalatcsoportok csoportérdekeit vizsgálja a konszernjogban. A tanulmány szerencsés kézzel mutat rá, hogy a kérdés mind jogtudományi, mind közgazdaságtani aspektusból szemlélhető. A jogintézmény a francia, olasz, belga, holland és luxemburgi, továbbá a nordikus jogokban egyaránt ismeretes. Ezzel együtt egy brit, egy francia és egy német szabályozáscsoport is tetten érhető. A francia konszernjogban a kérdés legjelentékenyebb vezető jogesete (leading case) a Rosenblum-ügy (1985) volt a francia Legfelsőbb Bíróság előtt. A csoportérdek kérdését vizsgálva érdekes, hogy az uralkodó vállalat a vállalatcsoporton belül érvényesítheti érdekeit a működés során. A konszernjognak azonban feladata, hogy fenntartsa az érdekegyensúlyt az egyes szereplők között. A transzparencia mellett fontos a kisebbségi részvényesek (minority stakeholders) érdekeinek védelme is. Ez a „kisebbségvédelmi biztosíték” a magyar jogban is ismeretes (Ptk. 3:57. §). Jelentős a kelet-közép-európai helyzetet felvillantó áttekintés is.

(*Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére. Szerk.: Keserű Barna Arnold, Kőhidi Ákos, lekt. Lévaayné Fazekas Judit, Eötvös József Könyvkiadó – Széchenyi István Egyetem, Budapest–Győr, 2015, 630 oldal.*)

JEGYZETEK

- ¹ A fogalomhoz lásd a Nemzeti Közszerződési Egyetem, valamint a Molnár Tamás Kutatóközpont által rendezett közös konferenciát: http://uni-nke.hu/esemenyek/2016/05/06/emberjogi-fundamentalizmus-c_konferencia.
- ² A kifejezést Lenkovics professzor is használta. Lándori Tamás: *Nem lett fideszes az Alkotmánybíróság*. Interjú, Mandiner, 2015. július 10. http://jog.mandiner.hu/cikk/20150710_nem_lett_fideszes_az_alkotmanybirosag_lenkovics_barnabas_a_mandinernek
- ³ A jogtudomány és az interdiszciplinaritás kapcsolatáról lásd Jakab András – Menyhárd Attila: *Nem dogmatikai szempontok és interdiszciplinaritás*. In: A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások gyakorlati tanácsokkal. Szerk.: Jakab András, Menyhárd Attila, HVG-ORAC, Budapest, 2015, 41–42. o.
- ⁴ „Egyetértéssel idézhetjük Peter Behrens kiemelkedően koncepciózus könyvének a jog gazdasági elméletére általában tett következő megállapítását: »Az ilyen jellegű elméletek nem ok nélkül váltanak ki kételyeket. Gyakran esnek ugyanis abba a hibába, hogy bizonyos társadalmi értéket abszolutizálnak, ezzel az ideologikusság gyanújának téve ki magukat. A jog gazdasági elmélete azáltal kerülheti el ezt a veszélyt, hogy nyíltan megfogalmazza premisszáit, és nem tart igényt arra, hogy a jogrendszer egyedül lehetséges elméleti megalapozásának tekintsék.«” Vékás Lajos: *Új irányok a magánjogtudományban*. Magyar Tudomány, 2007/12., 1563–1566. o. www.matud.iif.hu/07dec/08.html
- ⁵ Tudományos publikációk különféle műhelyvitáin, valamint tudományos előadásokon mindkét állásponthoz volt szerencsém. A „nyílt sisakos mozgalmárság” példájaként egy jogász és egy nem jogász feminista által tartott együttes előadás példáját említeném 2016-ból, akik nyíltan kijelentették, hogy „nyugati marxista nézeteket magukénak valló feminista mozgalmárok”. A másik esetben a nem jog-

- végzett law and economics kutató kijelentette, hogy a de lege ferenda nézetekkel való foglalkozás esetén ő már nem tudós, hanem aktivista lenne.
- ⁶ A polgári radikálisok és a bolsevikok (kiemelten Sztálin) epitheton ornansa. A leírás Leninre is remekül illik.
- ⁷ Bíró György – Lenkovich Barnabás: *Általános tanok*. Novotni Kiadó, Miskolc, 1997, 226. o.
- ⁸ Lenkovich Barnabás – Székely László: *A személyi jog vázlatja*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2014, 155 o.
- ⁹ Lenkovich Barnabás: *A dologi jog vázlatja*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998, 306 o.
- ¹⁰ Uo. 16.
- ¹¹ Heine véleménye a Justinianus-féle kodifikációról: „Nur ein Volk von Räubern und Kasuisten konnte die Proskription, die Verjährung, erfinden und dieselbe konsakrieren in jenem abscheulichsten Buche, welches die Bibel des Teufels genannt werden kann, im Kodex des römischen Zivilrechts, der leider noch jetzt herrschend ist.” Heinrich Heine: *Geständnisse*. Kézirat, k. n., h. n., 1854. <http://guttenberg.spiegel.de/buch/-365/7>
- ¹² Lenkovich, i. m. 16–17. o.
- ¹³ O. Sz. Joffe: *A szovjet civilisztikai gondolkodás fejlődése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 162–167. o.
- ¹⁴ Kezdetben az alábbi címmel: Lenkovich Barnabás: *A polgári jog vázlatja*. ELTE JTI, Budapest, 1997.
- ¹⁵ Lenkovich Barnabás – Keserű Barna Arnold – Kőhidi Ákos: *Polgári jogi alapok*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- ¹⁶ Lenkovich Barnabás: *Ember és tulajdon. Rendszerváltó gondolatok*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2013.
- ¹⁷ Barnabás Lenkovich: *Mensch und Eigentum. Gedanken für eine Wende*. Schenk Verlag, Passau, 2014.
- ¹⁸ Uo. 358–375. o.
- ¹⁹ Kőhidi Ákos: *A polgári jogi felelősség digitális határai Európában. A P2P rendszerekben megvalósuló szerzői jogi jogszétségek felelősségtani vonatkozásai*. PhD-értekezés, SZE ÁJDI, Győr, 2012.
- ²⁰ Kőhidi Ákos: *Kártérítési jog. Gyakorlatok a deliktuális felelősség köréből*. Universitas, Győr, 2010.
- ²¹ A Geschäft szó ma inkább üzletet jelent, ma is értünk rajta ügyletet (jogügyletet is!), korábban bírósági értelemben is használták összetételekben (Beamter der Geschäftsstelle). A Geschäftstyllel foglalkozó mű a kor vezető kameralista és (kezdeti) közigazgatási tanainak formulázójától lásd Joseph Sonnenfels: *Über den Geschäftstyl*. J. B. Teubner, Wien, 1820. Róla és arról, hogy a tárgykör oktatója volt, lásd Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kameralisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 52–55., 53. o. 101. lj. (A kötet a hazai és külföldi közigazgatási jog és közigazgatástan fejlődésével együtt a magyar közigazgatás-tudományt ért francia, német, angolszász, olasz és egyéb hatásokat mutatja be 1777 és 1945 között.)
- ²² A pastiche a szerzői jogvédelem alá nem tartozó művészi stílus, jelleg utánzatát jelenti, de nem a szerzői mű másolását (utánpéztését).
- ²³ Az 1919-es kettős kartális alkotmánykísérlet nem része a magyar jogrendnek, mivel az *Országos Törvénytárból* törölték. Egyébként a dokumentumnak ideiglenes (1919. április 2.) és végleges változata (1919. június 23.) ismeretes. Az ideiglenes verzió csupán a Tanácsköztársaság célját, a tanácsok országos gyűlésére, a helyi tanácsokra, a választójogra, valamint a választási eljárásra vonatkozó szabályokat tartalmazta. Szövegére lásd *A Magyarországi Tanácsköztársaság alkotmánya*. In: Tanácsköztársasági törvénytár I. A forradalmi kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei 1919. március 21. – április 9. Szerk.: Pongrácz Jenő, Magyarországi Szocialista Párt, Budapest, 1919, 43–47. o. (A füzetek egységes kiadásában, amikor már a véglegesnek szánt alkotmány is megvolt, a címbe belekerült az „ideiglenes” jelző is.) A végleges változatban a korábbi témakörök kiegészültek a dolgozók jogaival és kötelezettségeivel, a költségvetési szabályokkal és a „nemzetek” (nemzetiségek) jogaival. Szövegére lásd *A Magyarországi Tanácsköztársaság ideiglenes alkotmánya*. In: Tanácsköztársasági törvénytár V. A forradalmi kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei 1919. június 10. – június 30. Szerk.: Pongrácz Jenő, Szocialista–Kommunista Munkások Magyarországi Pártja, Budapest, 1919, 7–21. o. A népköztársaság és a tanácsköztársaság által hozott rendelkezések kapcsán, Az alkotmányosság helyreállításáról és az

állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. évi I. tc. 9. § így fogalmaz az érvénytelenséget illetően: „Az ügynevezett népköztársaság és tanácsköztársaság szerveinek néptörvény, rendelet vagy más elnevezés alatt kibocsátott mindennemű rendelkezései érvénytelenek. Hasonlóképpen érvénytelenek az ügynevezett nemzeti tanácsoknak mindennemű rendelkezései és határozatai is.”

²⁴ *Magyarország Magánjogi Törvénykönyve. 500. szám, törvényjavaslat.* K. n., h. n. [1928]. A törvényjavaslat indokolásának csupán az első kötete jelent meg, a második (kötelmi és öröklési jogi) kötetnek az országgyűlési irományok, más anyagok közt sincs nyoma. Az első kötet: *Indokolás Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslatához I. Történeti áttekintés. A törvényjavaslat általános jellemzése. Bevezető szabályok.* Első rész: személyi és családi jog. Második rész: dologi jog. Váci Kir. Országos Fegyintézet nyomdaja, h. n., 1928. Az Mjt. német fordítása: *Ungarns Privatgesetzbuch. Entwurf 1928.* IM, Budapest, 1940, XI.

²⁵ A jogvégzett szélsőbaloldali szociológus jogfelfogásáról mindent elmond Tamás András meglátása: „Magyarországon a kiegyezéstől (1867) léteznek az Igazságügyi Minisztériumban Törvényelőkészítő Főosztály e munka [a kodifikáció] központjaként. A »jogszabályszerkesztés« a mai napig nem elterjedt fogalom, sem a szervezeti részleg, sem az ott dolgozók megnevezésére. E dolgozókat állítólag Erdei Ferenc szerette »jogszabályszerkesztőknek« nevezni – hosszúnak nem mondható – igazságügy-minisztersége idején, ami lehet, kedves emlék valakinek, ám az aligha számít (elvégre hol van ma Erdei, és hol volt akkor az ő jogtudománya).” Tamás András: *Legistica.* Nemzeti Közföldügyi Egyetem, Budapest, 2013, 200. o.

²⁶ Récsi Emil, az első magyar közigazgatási jogászprofesszor, és öt időben megelőző első közigazgatási jogi íróknak, Zsoldos Ignác életére lásd Koi Gyula: *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája.* Nemzeti Közföldügyi Egyetem, Budapest, 2013. A monográfia Zsoldos Ignác 1842-es *Szolgabírói hivatal* című kötete és Magyary Zoltán 1942-es opus magnuma, a *Magyar közigazgatás* között eltelt egy évszázad közigazgatás-tudósai, Zsoldos Ignác (1803–1885), Récsi Emil (1822–1864), Concha Győző (1846–1933) és Magyary Zoltán (1888–1945) életrajzát és életművét dolgozza fel.

²⁷ Boncza Miklós: *Közigazgatási határozatok elvi egyetemes gyűjteménye I–III.* Pallas, Budapest, 1895.

²⁸ Jean-Jacques Rousseau: *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes.* Marc Michel Rey, Amsterdam, 1755, 55. o.

²⁹ Erich Fromm: *To Have or To Be?* Continuum, London – New York, 2008, 22–23., 63–64. o.

³⁰ A mezei rendszetről szóló törvényt Zsoldos Ignác egy kisebb kötetében elemezte, erre lásd Koi: *Évszázadok mezsgyéjén...*, i. m. 27–29. o.; Koi: *A közigazgatás-tudományi nézetek...*, i. m. 136–138. o.

³¹ Egy fotógeometriai irányultságú kutatás a sanghaji Tongji Egyetem Mérnökgeológiai Tanszékén: http://geotec.tongji.edu.cn/en/Show.aspx?nowpage=25&info_lb=227&flag=227.

³² A hatdimenziós térelmélethez lásd Arthur Beiser: *Perspectives of Modern Physics.* McGraw-Hill Inc., New York, 1969.

³³ András Patyi: *Protecting the Constitution. The Characteristics of Constitutional and Judicial Review 1990–2010.* Schenk, Passau, 2011.